

מרחבים

כתב עת אינטראקטיבי
למחשבה פסיכואנליטית

מקומו של הפירוש בעבודה הפסיכואנליטית עם ילדים

– האם הוא נחוץ?

אבי שרוף¹

מתוך סדרת הרצאות ימי ה' של האגודה:

"הפירוש - הלכה ומעשה במפגש הטיפולי"

"בעשייה הפסיכואנליטית מטרותיי הן להישאר בחיים, להרגיש טוב ולהישאר ער". כך נפתח מאמרו של ויניקוט על מטרות הטיפול הפסיכואנליטי. בהמשך הוא מוסיף שהפירושים שהוא נותן הם אקונומיים, מנוסחים במשפטים קצרים ודי בהם באחד למפגש ("אלא אם כן אני עייף"). בעבודה אנליטית עם ילדים מקומו של הפירוש אף מורכב יותר ומתפרש על פני תפיסה בה הפירוש הוא מהותו של הטיפול (קליין) מחד, לבין הראייה שהפירוש במידת מה אף מיותר בעיקרו (אקסליין, ויניקוט), מעורר התנגדות ומסיט מן העיקר שהנו המשחק לכשעצמו (פרנקל) מאידך. האם הטכניקה של פירוש דינאמי לילדים בחביון, בסגנון ה feeling states של סנדלר, בה המטפל יאמר לילד, למשל: "אני מקנא

¹ אבי שרוף הוא פסיכולוג קליני מדריך, לשעבר פסיכולוג ראשי בבי"ח נס-ציונה, מרצה בחוג לפסיכולוגיה באוניברסיטת תל-אביב, בתוכנית לפסיכותרפיה באוניברסיטת חיפה ובתוכנית לפסיכותרפיה ממוקדת באוניברסיטת בר-אילן. חבר ועד האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית.

מקומו של הפירוש בעבודה הפסיכואנליטית עם ילדים / אבי שרון

בך אבל חושש שזה ירגיז אותך", כאשר הוא סבור שאמירה זו מבטאת את מה שעובר על הילד כאן ועכשיו, אכן מעוררת פחות חרדה והתנגדות? נתבונן בגישות התיאורטיות השונות על מקומו של הפירוש בעבודה עם ילדים, מתפיסתה של אנה פרויד, דרך פרנקל, ויניקוט ואנטונינו פארו. דרך מקרים טיפוליים נתייחס לטכניקות, (סנדלר, פארו) בהן ניתן להשתמש בפירוש באופן אינטראקטיבי ואינטר-סובייקטיבי כדי לסייע למטופל הצעיר לקבל את תחושותיו ומשאלותיו וכתוצאה מכך לשנות את חווית העצמי.

כולנו, העובדים עם ילדים "חווים" את החוויה המורכבת והמתסכלת הכה אופיינית לעתים, לנסות להבין, לחפש את הניסוח הנכון, את הטיימינג הנכון כדי לגעת בעולמו הפנימי של הילד. לפירוש איזה מרחב, מחבר, מקשר בין הכאן ועכשיו לעבר, לתת מובן, משמעות ולהרחיב תודעה וקשרים. אך המלים לא נוגעות והילד נאטם, מתעלם, מפנה גב (הקשה שמגן על הרך והפנימי על פי טסטין) ולעתים אף יותר אקטיבי מכך, אוטם אוזניים, כועס, זועף, רוקע ברגלים או מנגן בתופים עוד יותר בקולניות, מה שמותיר אותנו חסרי אונים, מותשים, מתוסכלים ושואלים מהי בעצם הדרך הנכונה אל לבו, אל פנימיותו, איך נתחבר אליו בעצם.

כך עולה שוב ושוב הסוגיה המורכבת על מקומו של הפירוש בעבודה עם ילדים, כשזו בעצם רק אחת הנקודות הקשות במחשבה על העבודה האנליטית במובן של הטכניקה הטיפולית, סוגיה ארוכת שנים, מתמשכת ונוקבת עוד מתחילת דרכה של העבודה האנליטית עם ילדים.

ראשיתו הטעונה של הויכוח הזה נמצאת עוד בפלוגתא הקלאסית בין אנה פרויד למלאני קליין לגבי ההתמקמות הנכונה של המטפל בעבודה הטיפולית עם הילד ובכך גם שאלות לגבי מקומו של המשחק בכלל ככלי טיפולי, מחשבות על ואריאציות של הטכניקה הטיפולית, התאמות ומכאן גם השאלה לגבי מקומו של הפירוש.

אנה פרויד, המדגישה את ההיבטים המורכבים והבעייתיים בעבודה עם ילדים (חוסר המוטיבציה, העדר מודעות לסבל ולסימפטומים, הנטייה לפעול במקום לחשוב, קשיי הטרנספרנס, התערבות ההורים והמסגרות החיצוניות החוזרות לטיפול ועוד), מציינת שמהותו של הטיפול כשלעצמו דומה בעיקרו לזה כמו עם המבוגר והפירוש הוא כלי מרכזי, אך הילד שאינו בשל ואמון לקשר הטיפולי זקוק לשלב הכנה כלשהו. ממקום זה

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מקומו של הפירוש בעבודה הפסיכואנליטית עם ילדים / אבי שרוף

למשחק חשיבות רבה כמייצר ברית טיפולית ומאפשר נגישות טיפולית ועם זאת, הטכניקה הפרשנית שהיא לב לבו של הטיפול והיא מטרתו המרכזית, תתגבש ותופיע בהמשך. תפיסתה של קליין שונה מהותית באספקט אחד מרכזי והינו, סביב משמעותו של המשחק בעבודה עם הילדים. המשחק הסימבולי הוא מוקד לפירוש והוא אשר יבטא כמו שפת החלום, או אסוציאציות חופשיות את עולמו הפנימי של הילד ואותו יש לפרש, תוך דגש על תהליכי העברה. קליין, בניגוד לאנה פרויד, אינה נדרשת לשלב הכנה, שכן לטענתה הילד מוכן ויכול לקבל פירושים מתחילת המפגש, שכן הקרבה בין המודע ללא מודע אצל הילד, רבה אף יותר מאשר אצל המבוגר ומנגנוני ההגנה פחות נוקשים ויותר חדירים. גם אם אין הילד נענה או מגיב לפירוש, הוא נקלט והאימפקט שלו יתבטא בשלב מאוחר כלשהו. כל עוד המשחק נמשך, הטיפול מתקיים ואפקטיבי והפירושים למשמעויות של המשחק הופכים מנוף לשינוי.

עמדות מנוגדות קוטביות אלו סביב המשחק והעבודה הטיפולית, מלוות עוד ועוד גישות טיפוליות, כשרבים שבים וטוענים עד כמה עצם החיפוש אחר השפה הנכונה (אנו מוצאים עדות לכך גם בחיפוש של באלינט ב-BASIC FAULT לגבי השפה המתאימה למטופלים קשים ורגרסיבים יותר) מעייף, מתסכל ומביא רבים וטובים לנטוש בעצם את העבודה המרתקת הזו עם הילדים, לחוש שהתסכול רב מדי ותחושת העדר הכלי מותירה אותנו מול הילד והחומרים שנושא איתו, ללא הדרכים המוכרות לנו לחדור, לארגן ולפענח את החומר שבפנינו.

כך גם אצל אנה פרויד וגם אצל ממשיכיה של קליין, נמצא אדפטציות מסוימות ופיתוחים שונים שנוצרו והתווספו להגמיש את העמדה הטיפולית וליצור קרקע מותאמת יותר להניח עליה את הפירושים. אנה פרויד עם כך, מציעה מיני "עזרים" כדבריה לפירוש, צורות של אלטרנטיבות, או ואריאציות ואדפטציות, שכן הפירוש יכול להעצים את ההתנגדות, לפעמים ליצור פאניקה, חרדה, הפסקת משחק, פגיעות ואשמה. ילד מסוים למשל יכול לקבל פירוש רק אם מובע בתוך סיפור על ילד אחר (המטפל צריך לקחת בחשבון את מוכנות האגו לקבל פירושים). ילד אחר יכול היה להקשיב רק כאשר נאמר משהו לגבי דמות של בובה. טכניקה אחרת שמצאה, פשוט לחזור ולחזור שוב ושוב בואריאציות שונות על הפירוש. בכל מקרה, היא מציעה לחפש דרכים של התקה והחצנה: דמויות משחק, ילדים אחרים, שונים אולי, פירושים שינתנו על ידי הדמויות זו לזו

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מקומו של הפירוש בעבודה הפסיכואנליטית עם ילדים / אבי שרון

במשחק, או בכלל כהכללה ("יש ילדים ש..."), אך גם זה יכול לעורר למשל קנאה או איום על הערך העצמי, כי הילד מיד בכל זאת יכול להשוות עצמו אליהם. אפשר להשתמש בפירושים של "חלק" ("חלק מעצמך", או דמות שמייצגת חלק מעצמו... "חלק מעצמך כועס מאד", "החלק הגדול שבך", ו"החלק הקטן שבך" / "הילד הקטן שבך"). משחק שהיא מצאה יעיל הינו לדבר דרך הטלפון, למשל, וכך להעביר פירושים, שיקופים ואמירות (טלפון במשחק), משהו שבכל זאת מרחיק, מתיק, כמו גם לכתוב, או לצייר את אמירותיה ולא לומר אותם בקול. ילדה אחרת לימדה אותה, שאם תשיר את הפירושים בפזמון כלשהו, היא תקשיב לה ("חנה הקטנה עצבנית נורא..."), משהו שאולי שיקף לילדה שהתוקפנות שלה לא מאיימת כל כך, אפשר לשחק ולשיר אותה, או לשקף שהמטפלת אינה מפחדת ושורדת את התוקפנות ושניתן לקבל אותה עם הכעס שלה.

אליזבט ספיליוס מציעה לעשות שינויים מסוימים בטכניקת הפירוש הקליינאנית עם ילדים: 1. יש לפרש אחרת את הנטיות ההרסניות. 2. השימוש בשפה של חלקי אובייקט, המתארים פנטזיות לא מודעות לא מתאים, יש לגשת אליהם אחרת, למשל ביטויים כמו "אתה חווה אותי כשד טוב" / "אתה מכניס לי את הצואה שלך", יש להפכם, כפי שמציעה עדנה אושאוגנסי, מביטויים אנטומיים לביטויים פסיכולוגיים – "אתה מרגיש שנהייתי יותר טובה ועוזרת בשבילך". 3. יש להשתמש הרבה יותר בחוויה של הזדהות השלכתית כדרך לקומוניקציה והבנה.

העבודה עם ילדים מורכבת, היות וצריך לעבד חומר רב ממדי במהירות – "לפרש תחת אש" (ביון). המטפל צריך במהירות לצפות בהתנהגות הגלויה, לבדוק רגשות אישיים ואת הרלבנטיות שלהם להתנהגות הילד. עליו לבדוק מה המשמעות המונחת ביסוד ההתנהגות, להגיב (בפירוש) ובאותו זמן אולי להחזיק את הילד, אפילו פיזית, וכל זה בעודו חשוף, פתוח, מוכן לקבל את השלכות הילד ובעצם לא להיות כלל בטוח איך הילד בעצם רואה אותו, מה החוויה העברתית בכלל ומי אנחנו עבורו למעשה. הפלוגתא הזו נמצאת בבסיס המחשבה, לא רק לגבי מקומו של המשחק והפונקציה שלו, כשחלק מזה נוגע איפה גם במקומו של הפירוש, אלא במכלול המחשבה מה בעצם הילד צריך בטיפול. אולי בעצם מה מרפא, מה יוצר שינוי, במיוחד אצל ילדים. שכן כפי שקופולילו וורסאו ואחרים מציינים, גם סוגית העברה מורכבת במיוחד בעבודה עם הילדים.

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מקומו של הפירוש בעבודה הפסיכואנליטית עם ילדים / אבי שרוף

הגישה הקלאסית ביחסי העברה מתייחסת לעמדה המרכזית בה הקונפליקט האינטרה פסיכי והלא מודע יעלה באמצעות עמדתו הניטראלית והאנונימית של המטפל, אשר תביא את המטופל לרגרסיה והחומר המודחק יעלה. תפקיד המטפל באמצעות הפירוש להפוך את החומר הזה למודע ובכך להפוך את האגו לבשל יותר. חשיבותה של העברה להביא את החומר המודחק לנוכחות של כאן ועכשיו.

המודל הזה בעייתי ביותר כשמדובר בילדים. ראשית – ההורים נוכחים במלוא חשיבותם בחיי הילד האקטואליים. קונפליקטים של דחף – הגנה מכוונים אל ההורים, המטפל פחות הופך לאובייקט, למושא, פחות אנרגיה מושקעת בו. שנית – לילדים קשה הרבה יותר לשאת את העדר המטפל, את אי נוכחותו הממשית. הוא לא יכול להישאר לוח חלק. שלישית – חוסר הבטחות הקוגניטיבית, המקשה מאד על רכישת תובנה דרך פירושים וככלל על חשיבה אנלוגית ואבסטרקטית. אנה פרויד אף אמרה מפורשות כי נזירות של העברה, כפי שהיא מוכרת אצל מבוגרים, לא תתקיים אצל ילדים. מכאן צמחו גישות מגוונות ואלטרנטיביות: טיפול דיאדי, וגם של טיפול בילד דרך הוריו או באמצעותם ועימם (כמו אצל פרויד בהנס הקטן). עקב הקושי של הילד לוורבליזציה, הקונקרטיות והקושי בהתבוננות עצמית, המטפל "משאיל" לילד את כישוריו שלו לתמלול של רגשותיו. למשל, הואקום הנוצר על ידי העדר כהעברה, יתמלא על ידי פעילויות של תמיכת אגו מצד המטפל במיוחד כהכנה לטיפול (אנה פרויד). פרויד גם דיברה על סוגי העברה (העברה של דרכי התייחסות שהפכו להרגל / העברה של יחסים נוכחיים / העברה של חוויות עבר). למשל, יתכן והיחס למטפל מושפע מדרכי הקשר הנהוגים אצל הילד בכלל, כפי שהוא עם אנשים, או מאירועי עבר, או מאירועים נוכחיים בחיים של הילד או בביה"ס ואין זו נזירות של העברה.

שארפמן, בהמשך לפרויד, טען שהילד נוטה לראות במטפל "אובייקט אמיתי" (REAL OBJECT), או אובייקט הזדהות ו/או תחליף הורה לשם מטרת התפתחותיות ובעצם, אף פעם לא יתקיים מצב של נוכחות ניטראלית.

לעומת זאת, קליין, מתוך ההמשגה של הפנמת אובייקטים, השלכה והפנמה מתוך הפנטזיה של הילד, מתייחסת ליצירת עולם פנימי של אובייקטים מפחידים ומסוכנים אך גם אידיאליים ומיטיבים, בהשפעת הדחפים. העברה מובנת מתוך השלכות אלו. על כן לגבי קליין, המטפל, כמו גם הוריו, כולם אובייקטים של העברה, כולם נתפסים במושגים של

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מקומו של הפירוש בעבודה הפסיכואנליטית עם ילדים / אבי שרוף

חרדות, תקוות, ציפיות, מתוך עולמו הפנימי של הילד המורכב מאובייקטים טובים ורעים. החיים המנטאליים הם אינטראפסיכיים. תפיסותיו של הילד, חרדותיו, הקונפליקטים שלו, נובעים מאינסטינקטים פנימיים וביטויים ופחות מאירועים חיצוניים.

סאליבן ולווינסון מדגישים יותר ויותר את מהותו של התהליך המשתתף - העמדה האינטרפרסונאלית כעמדה טיפולית. גרינברג מציע שיתקיים איזון בין המידה בה המטפל נתפס כאובייקט חדש לבין המידה בה נתפס כאובייקט ישן. תחילה המטפל נתפס כישן – בהתאם לעולמו הפנימי של הילד, אך חייב להופיע גם כחדש, כדי ליצור שינוי. אם אינו מופיע דיו ככזה, אזי במונחי ביון הוא אינו משמש כמיכל להשלכות וכאובייקט מזין, מעכל. אך שוב השאלה בעצם, האם הילד פתוח לנוכחות המטפל כאובייקט חדש בעולמו, האם יתאפשר איזון כזה עם ילדים (ולא נשאר במערכת סגורה – פיירברן).

במובן מסוים, העניין מורכב. מחד, האובייקטים המשמעותיים נוכחים ודומיננטיים בעולמו. מאידך, הילד מחפש חוויות מתקנות, סיכוי שני לחוות מצבים בעייתיים. (לילדים שלא בטיפול – יש סבא, דוד, מורה, מדריך) ובנוסף, הנטייה של הילד לשחק יוצרת סיטואציה שהמטפל חדש וישן, שכן ניתנים תפקידים המקבילים לייצוגי העצמי והאובייקט. פנטזיה ומציאות מתחברים שוב בדיאלקטיקה מחודשת. כמו כן קיימים ביטויים של אקטינגאאוט: הרצון של הילד לקבל אוכל, סירוב לצאת מהחדר, סירוב לאסוף צעצועים וכו', לא ניתן ולא אפשרי להישאר מרוחק ולא נוכח מולם. המטפל מעורב, אולי במושגי שטרן, אלו רגעי מפגש, שבהם הילד סוחף את המטפל לעולמו וזו בעצם הזדמנות למפגש של אובייקט חדש וישן. המטפל מוכנס לחוויה, מוכנס לתפקיד, וניתנת הזדמנות לדהטוקסיפיקציה. לכל אלו לא בהכרח דרוש פירוש או אף וורבליזציה.

העמדה של ויניקוט באשר לפירוש ידועה ומודגשת (המשחק הטיפולי כשלעצמו) ובודאי נכון לחזור ולהציבה כאן, עוד יותר באשר לעבודה האנליטית עם ילדים, אך עמדתו זו לפירוש נובעת בעצם מתפיסתו את הטיפול בכלל ומה מרפא למעשה. ויניקוט במאמרו מ – 1914, לגבי "התצפית בילדים במצב ידוע מראש", מתאר את התינוקות הבאים עם אמהותיהם לקליניקה בפאדינגטון. הוא צופה בתינוק היושב על ברכי אמו כשהוא מגיב למרית (בדיקת הגרון), מתאר את שלב יצירת הקשר למרית, המשיכה לחפץ הנוצץ, שלב ההיסוס (לשלוח יד) וכיצד הוא זורק אותו לרצפה ושוב מוחזר לו ומתפתח משחק מלא הנאה, של זריקת המרית, השבתה וחוזר חלילה. עניינו של ויניקוט לא בפיתוח השערות

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מקומו של הפירוש בעבודה הפסיכואנליטית עם ילדים / אבי שרוף

לגבי עולמו האינטראפסיכי של התינוק ומשמעויותיו, אלא בקשר בין התינוק לסביבתו והמשחק המתפתח. הוא מתבונן ברגעי ההיסוס, בביטחון, ברגעי העזיבה, בחרדה, בגישת ההורה, האם יתפתח משחק זורם וחופשי. "מה שתרפויטי נעוץ בעובדה שאפשרה למלוא מהלך החוויה להתרחש...בטיפול האינטואיטיבי בילד, האם מאפשרת מהלך מלא של חוויות שונות ושומרת על כך עד שהילד מבוגר דיו להבין את נקודת מבטה...בפסיכואנליזה יש משהו דומה, המטפל נותן למטופל להכתיב את הקצב ועושה את המיטב האפשרי, לאפשר למטופל להחליט מתי לבוא וללכת בכך שהוא קובע...כל פירוש הוא חפץ נוצץ המרגש את חמדנותו של המטופל".

אם נמשיך את הרעיון לכיוון ההמשגה הויניקוטיאנית המובעת דרך ההתפתחות של "השימוש באובייקט", בו הדגש על הישרדותו של האובייקט (מטפל) את התקפותיו והרסנותו של המטופל, הרי עצם ההינכחות הטיפולית והיכולת להתקיים "בסבלנות" במושגי ביון, הם מרפאים כשלעצמם. ביון מדגיש במיוחד את היכולת לשאת אי ודאות, אי ידיעה, לשאת את החרדה שבחוסר הודאות מבלי להיאחז בחומרים ומחשבות ידועות מוכרות לשם הגנה, שייצרו תקיעות בזרימה, שהרי ביון מציע בעיקר להמתין ולשאת את חוסר הודאות והחרדות עד שיופיע דפוס חדש במערכת המנטאלית של המטופל, דרך התהוותו במרחב הפתוח אצל המטפל.

כאשר ויניקוט מתייחס לאלמנט הרגרסיבי בטיפול, הוא מעלה את המושג של אי גיבוש (UNINTERGRATION), מצב נפשי חיוני לכל התפתחות נפשית. זהו מצב של חמימות, של מעין ריחוף, של מעין ציפה, הרהור, חלימה, שיכול להתרחש רק בתוך חוויה של בטחון, הכלה מצד הסביבה, שהינה עקבית, נוכחת ומחזיקה. רק אז מתאפשרת מעין "שכחה", מעין חרות, לשוב ולהיות אתה. חופש מהמאמץ להיות משהו/מישהו, מתוך כך יתהווה גיבוש. מצב של "אי-זמני" בו אפשר לנוח ולהתגבש להמשך. מצב המשחק יכול להיות כזה, שיאפשר לחלקים ("הקפואים") להפשיר. אפשרה שתאפשר לגרעיני החוויה שנעצרה, התפתחות לשוב ולזרום. מצב שמאפשר להיות עם, ביחד, בשתיקה, בקיום, מצב של BEING (אי גיבוש), אולי הצורך בפירוש אינו אלא מעין DOING, הגנה מאנית, הקושי להיות באי-ידיעה.

על פי ויניקוט חשוב להכיר בגבולות הידע, להכיר בכך שיש דברים שלא נדע, שיוותרו מסתוריים. חיוני לא להתפתות לחשוב שניתן להבין בדיוק, לדעת ממש את לב הענני

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מקומו של הפירוש בעבודה הפסיכואנליטית עם ילדים / אבי שרוף

עצמו. לא ניתן בהברקה חכמה, מגדירה, מנוסחת היטב ומבהירה, לגעת בפן הכמוס הזה והייחודי של האדם. לא להתיימר לדעת בדיוק ובוודאות, גם אם יש בידנו המשגות מצוינות ופרשנות מילולית משובחת ומתוחכמת.

יש בראיה ההתפתחותית/טיפולית של ויניקוט מן המסתורין של הלידה, של ההתקיימות האימהית המעניקה חיים, של הרחם המגדלת, של "הפסיכה", שאין אפשרות להבינם עד תום. תפיסה זו של ויניקוט, מהדהדת גם דרך מושגים נוספים, כמו למשל מושג "פירוש מעטפת" המוצע אצל נעמה קינן.

מבחינת היסטורית, ההתייחסות הראשונה של פרויד למושג הפירוש הוא ב"פשר החלום". שם הכוונה במושג להבנה של האנליטיקאי את המשמעות הנסותרת ואת המקורות הנסתרים של התוכן הגלוי של החלום. בעזרת אסוציאציות חופשיות וזיכרונות מודעים, מפענח האנליטיקאי את המשאלה הלא מודעת של החלום. מציאת משמעות ופשר נסתר אינם מוגבלים רק לחלום, אלא לכל תוצרת נפשית של הלא-מודע. (אין עדין הבחנה בין פירוש כאקט של הבנה לבין פירוש כאקט של תקשורת). המטפל מוסר ישירות למטופל את ההבנות שלו. אולם כבר במאמרים הטכניים (1913), מסתייג פרויד מתרגום ישיר של התכנים הלא מודעים ומסירתם המיידית. עם פיתוח המודל הסטרוקטוראלי, ככל שההבנה בדבר ההגנות וההתנגדות גדלה, מתחזק הדגש על היות הפירוש קומוניקציה שיש לה משמעות בתוך ההקשר הטיפולי וגדלה החשיבות של העיתוי והאופן בו הוא נמסר. נוצרת הבחנה בין פירוש כאקט של הבנה, (המשמעות החבויה) לבין פירוש כקומוניקציה (אקט של העברת הידיעה בדבר המשמעות הנסותרת).

סטרצ'י העמיד את הפירוש המוטטיבי (בעל הכוח לשנות) במקום מרכזי כגורם טיפולי. הפירוש המוטטיבי עוסק בידע שיש למטפל על קיומו של פער בין נוכחותו הממשית של המטפל ובין הפנטזיה של המטופל לגבי המטפל, שמקורה ביחסים עם האובייקטים המופנמים הראשוניים. פער אשר נסגר על ידי פירוש העברה. ידיעת ההבדל בין האובייקט הארכאי הפנטזמתי לבין האובייקט הממשי, היא הגורם המרפא. יש דגש על הכאן ועכשיו ביחסי ההעברה. היחסים הממשיים מאפשרים כניסה של הידע פנימה.

במודלים אחרים, בכוון אינטרסובייקטיבי, המטפל הוא חלק מהתהליך ולא צופה. הוא משתנה בתוכו ולכן אינו בעמדת מודעות ושליטה לגבי האופן בו השתתפותו בתהליך

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מקומו של הפירוש בעבודה הפסיכואנליטית עם ילדים / אבי שרוף

משפיעה על התהליך. גולדברג: המטפל נעשה מטפל בתוך סטינג מסוים ומתוך קשר הכרחי למטופל. בלי הקונטקסט, בלי מטופל אין מטפל (ויניקוט – אין תינוק ללא אמא). גולדברג מגדיר פירוש, לא כחקר אובייקט קבוע וסטטי, אלא תהליך של השתתפות, של בריאה ויצירה, של משמעות משותפת. המטפל הוא זה שמפרש וגם משתתף. הפירוש נוצר מתוך היחס המתמיד עם המטופל. אולם בפתולוגיות קשות יותר, ברמות מנטאליות ראשוניות ובעצם עם ילדים, כפי שנוכחותם בטיפול לא פעם, עדיין עולה השאלה לגבי מקומו של הפירוש. הרי, גם סוג כזה של מודלים לפירוש, מניח קיומו של מטופל קשוב, נוכח, נמצא כסובייקט, עם יכולת לקבל את הפירוש, לקבל את החוץ פנימה. במצב כזה כבר יש מבנה, תלת מימדי, מרחב שמסוגל להכיל, לחשוב, להיפתח.

ניתן בעצם לדבר על פירוש תוכן, חשיפת המשמעת הנסותרת של התכנים הגלויים. אך נראה שכאן יש קושי רב עם ילדים (והפרעות קשות, ששם קושי רב במנטאליזציה ואין מרחב) והשפה גם מאבדת ממשמעותה הסימבולית קומוניקטיבית לעתים, ואף יותר מכך, המלים נחוות פוגעות, חודרות, דוקרות ותוקפניות ואף חוסמות ולא מאפשרות נגיעה, אולי אף מגבירות חרדה. המלים נחוות כביקורת, כהתקפה.

פירוש מבנה, או מעטפת, לפי נעמה קינן (על פי מעטפת הנפש של אנזייה) - אלו פירושים שאינם עוסקים בתוכן או במשאלות הכמוסות, אלא מהוות התערבויות של היות מיכל המחזיק את החלקים ביחד. אלו התערבויות טיפוליות שיאפשרו יצירת מרחב נפשי, התערבויות הקשורות לתהליכים של הכלה והחזקה, בניגוד לאלו העוסקים במאמץ ליצור תובנה. פירושים אלו, המעניקים תחושה של עור, יהפכו את הדו ממדי לתלת ממדי. "מלים שרוצות לגעת", ולא מלים שיהפכו ל"דבר כשלעצמו", שיהפכו בעצם לשריון, לחסימה, לעתים עד מעשה פיזי של עצימת עיניים, אטימת אוזניים והפניות הגב. אין אלו בדרך כלל התנגדויות, באופן המוכר לנו, אלא, אקטים של הישרדות מצד הילד, כשהחוץ והפנים טרם הוגדרו דיים, הפנים טרם גובש. זהו מאבק, על פי אסתר ביק, להחזקה עצמית, התקשרות שרירנית של עור משני (או חסימה מוחלטת ופסיבית, שמהותה בעצם הזדהות דביקה (ADHESIVE IDENTIFICATION), החוסמת את כניסת החוץ פנימה. נדרשת כאן עבודה שאינה קשורה לתוכן, אלא יותר למבנה, לחיבור בין חוץ לפנים, לחוליה שתיצור

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מקומו של הפירוש בעבודה הפסיכואנליטית עם ילדים / אבי שרוף

את הקשר בין החוץ לפנים, שתהווה יותר מהות של חיבוק, הכלה, החזקה, פירוש שיוצר יותר את המעבר, כמעין התקיימות של חפץ מעברי.

במאמרו המפורסם של שטרן, "מכניזמים לא אינטרפרטיביים בטיפול הפסיכואנליטי - המשוהו הנוסף על פירוש", הוא מדגיש את חשיבות המאפיינים הייחודיים (NOW MOMENTS) שבטיפול, ואף מציין שטיפולים נכשלים או נפסקים, לא בגלל פירושים לא נכונים, אלא מפאת העדר אותו קשר מיוחד, כשחסרה אותה אוטנטיות שבקשר, אותם רגעי המפגש (MOMENTS OF MEETING), אותם מצבים של ידיעה הדדית של מה קורה אצל האחר, ומה מתרחש בקשר שביניהם, כשכל אחד מהם מספק איזו אינפורמציה לגבי הוויסות של היחסים ביניהם, שמובילה למטרה (שאינה פשוטה, אינה זורמת כפשוטה). זהו תהליך עם כשלים וצורך לערנות ולזיהוי המכשולים הדורש בעצם עמדה אינטרסובייקטיבית (עמדה של OBJECT RELATEDNESS). שטרן מדגיש את הייחודיות של

NOW MOMENTS "כרגעי מפגש", שהם בעצם היוצרים את הזרימה. הדגש אצל שטרן הוא "המשוהו הנוסף" לפירוש, מעבר לידע המוצהר, לידע של היחסים, שיכול בעצם בכלל להישאר מחוץ למודעות.

הטיפול, בעצם כמו הפונקציה ההורית, הינו במהותו תוצר של ויסות הדדי. ויסות המצב הדיאדי, בין מטפל-מטופל, המבוסס על החלפת אינפורמציה דרך מערכות תפיסתיות, וביטויים אפקטיביים. אין זה מצב של סימטריה דווקא, אלא השפעה זו צדדית. התינוק מפנים למעשה את התהליך הזה של הוויסות ההדדי, טוען שטרן, ולא דווקא את האובייקט עצמו או חלקו. הוויסות ההדדי אינו פשוט ומובן מאליו, הוא כרוך במאבק, בדריכות, במשא ומתן, בכשלים ובתיקונים, בניסוי וטעייה ומחייב למצוא את הדברים החוזרים על עצמם, את הסטיות, את המטרה אליה מתקדמים (יש מטרות ברורות – רעב – הזנה ויש פחות ברורות – משחק חופשי). במהלך זה מתרחשים "רגעי המפגש", בו כל צד מזהה שהייתה איזו התאמה הדדית. כל אחד תפס מאפיין חיוני של מוטיב כלשהו של האחר, גרסה כלשהי של מה קורה כאן ועכשיו בינינו. רגעי המפגש הללו של ויסות הדדי, או במיוחד אותו רגע ייחודי שאף נקרא אצל שטרן NOW MOMENT, נראה שמהותי אף יותר בתהליך, או במה שנקרא MOVING ALONG, מאשר הפירוש גרידא.

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מקומו של הפירוש בעבודה הפסיכואנליטית עם ילדים / אבי שרוף

פרנקל מתוך העמדה האינטרסובייקטיבית, מציין במאמרו המפורסם, "המשחק הוא הדבר", שמהותו של כל טיפול (גם במבוגר), נמצא בעצם המשחק ומציין שלושה אלמנטים שנמצאו בעבודה עם ילדים, שאינם בהכרח נוגעים כלל בפירוש ובנחיצותו, אלא בהתפתחות התהליך כשלעצמו והמתרחש בו. תפיסתו של ג' פרנקל לגבי העבודה הטיפולית עם ילדים ומקומו של המשחק ככלי מרכזי בה, שואבת מן ההמשגות של הגישה האינטרסובייקטיבית. פרנקל אינו מבטל את תפקידו של הפירוש, אך הדגש עובר אל תהליכי המפגש והמשחק כמפגיש בין המטפל והמטופל. המשחק אינו שלב הכנה, המשחק כשלעצמו הוא הטיפול. ובכך פרנקל מדהד את מחשבותיו של ויניקוט.

פרנקל מדגיש כי דרך המשחק נוצרים למעשה התהליכים הטיפוליים העיקריים, שהינם למשל, אינטגרציה של מצבי העצמי. היכולת של המטפל במשחקו לקבל, להכיר (RECOGNITION) במצבי העצמי השונים של הילד, תוך שמירה על דו שיח אותנטי של כל אחד מהם וניתן לחוות אותם באופן מלא בדיאלוג הטיפולי. אלו הופכים אינטגרטיביים יותר והופכים מקובלים בחוויות הילד את עצמו. או, תהליך ההסמלה, כשבמשחק מתאפשר תהליך בו מומרת חוויה שלא עברה אינטגרציה למחשבה ברת-תקשורת, מובנת, ברת חשיבה, מה שיאפשר צמיחה ואינטגרציה. ההסמלה תאפשר עיבוד של החוויות. וכן, תהליך לו קורא פרנקל "משא ומתן מתמשך של יחסי עצמי אחר דרך מעשה (ENACTMENT)".

במיוחד עם ילדים, הטיפול הוא תהליך שיש בו פעולה. המטפל משתתף פעיל במשחק הטיפולי ונוצרים עמו דפוסים, דרכם נבחנים מחדש ייצוגים פנימיים והפנמות ונוצרות הפנמות חדשות של אינטראקציות, המאפשרות שינוי. כך אפוא, מתוך עמדה זו של פרנקל, המשחק טיפולי כשלעצמו ולפירוש מקום שולי לכאורה, שכן המפגש והמתרחש בו הוא עיקרו של הטיפול.

אנטוניו פרו, מציע עמדה טיפולית עם ילדים, שאף היא מסיטה את הדגש מן הפירוש כשלעצמו אל המפגש עצמו. כאן, עמדתו התגבשה מתוך שילוב גישות: מתוך מחשבותיו של ביון ומתוך תיאוריות השדה. עמדה טיפולית זו מכונה אצלו "השדה הבי-פרסונאלי". וגם כאן, כמו אצל ויניקוט ופרנקל, הדגש הינו פחות על התוכן, אלא יותר על הכלי המנטאלי המשותף המתהווה בין המטפל למטופל ועל הרחבת התודעה והיכולת של המטופל להכיל ולחשוב באמצעות המיכל של המטפל, וזאת בעיקר באמצעות מנגנון

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מקומו של הפירוש בעבודה הפסיכואנליטית עם ילדים / אבי שרוף

ההזדהות ההשלכתית. המטופל הוא "ידידו הטוב ביותר של המטפל", והוא זה שיורה למטפל על המקומות בהם הטיפול "נתקע" (בעיקר בגלל הלא מודע של המטפל), ואזי, תפקידו של המטפל לקחת אחריות על התהליך, לשחרר את הטיפול מן התקיעות ולאפשר, באמצעות יכולתו להכיל את החומרים של המטופל, לשחרר את המטופל שיוכל לחשוב. אין עיקרו של הטיפול חיפוש אחר עניין כלשהו שצריך לחשוף, והפירוש אינו עיסוק בסודות כמוסים אלו שיש לגלותם, אלא ביחסים המתהווים ובהרחבת התודעה של המטופל דרך ההכלה הטיפולית (רוורי). כך, כפי שביון מציע, המטפל חשוף בטיפול, נוכח ונע כמו המטופל בין הפאזות השונות ($P S < > D$). אך עליו מוטלת גם האחריות להוביל את המסע. הטיפול עם ילדים, האוטנטיות והישירות שכה בולטים אצלם, מהווים מראה מיידית וישירה עבור המטפל ומקומו בטיפול, עניין מרגש, מעייף, הדורש פתיחות ודריכות כל העת.

הפונקציה המנטאלית של המטפל נמצאת כל העת באינטראקציה עם הפונקציה המנטאלית של המטופל ולהיפך. המשחק הטיפולי הינו אפוא, תקשורת אל המטפל, צורה מסוימת של השלכות, שעברו מטבוליזציה ורוורי. אין למעשה ילד משחק משחק, אלא משחק בתוך שדה מסוים, כלומר בנוכחות האחר ובהשתתפותו. המשחק הוא נרטיב של רגשות המצויים כעת בחדר בהקשר עם המטפל, תוך שימוש בשפה מיוחדת, או חפצים שונים, שדרכם הילד מבטא למעשה את הרגשות הנוכחיים, מבטא את התפקוד של הזוג מטפל-מטופל. אין זה אומר, לפי פרו, שהמשחק אינו יכול גם לבטא באופן סימבולי התרחשויות ממשיות או חיצוניות, אך הדגש כאן על הבנתו כביטוי למתרחש כאן ועכשיו ולהצביע גם על התקיעות של המטפל ביכולתו להכיל, על היותו לא מחובר כעת ולשחרר להמשך המסע.

המטפל והמטופל יוצרים אפוא שדה רגשי והתייחסותי שהוא המצע לגדילה. המטופל תלוי ביכולתו של המטפל לרוורי ותפקידו של המטפל לעשות טרנספורמציה של אלמנטים בטה (ביון). על המטפל, לעכלם, לקבלם, אך הוא נעזר באיתותים של המטופל (ואצל ילדים זה מקומו של המשחק), כדי למקם עצמו במפגש הטיפולי. הוא עצמו חשוף וללא חסינות במסע הזה כדי לקלוט מתי נחסם מלהיות כלי, מיכל עבור המטופל.

גישות אלו של ויניקוט, "פירושי המעטפת", פרנקל, ואנטוניו פרו מדגישים עמדה אחרת על מקומו של הפירוש בעבודה אנליטית עם ילדים, והראייה שהמפגש/משחק הינו טיפולי

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מקומו של הפירוש בעבודה הפסיכואנליטית עם ילדים / אבי שרוף

כשלעצמו מפחיתה את הצורך או ההכרח לחיפוש משמעויות, אשר לעתים לא ניתנות לנגישות כלל, כפי שמציין ויניקוט. עניין זה ייתכן ויש בו גם הקלה מסוימת והבנה שהטיפול יש בו תהליך וקשר יותר מאשר התבוננות מרוחקת-חוקרת, שיש בה אולי אלמנט של לחץ למצוא את הנסתר, יותר מאשר לעבוד על המבנה עצמו.

מקורות

- ויניקוט, ד.ו. (1977). *משחק ומציאות*. עם עובד.
טסטין, פ. (1996). *מצבים אוטיסטים אצל ילדים*. אריאב.
לוריא, א. (2002). *המשחק והמתח הכרוך בו*. מתוך א. פרוני (עורכת). *המשחק: מבט מהפסיכואנליזה וממקום אחר*. ידיעות אחרונות.
סגל, ח. (1998). *מלאני קליין*. עם עובד.
פרויד, ז. (1978). *תקינות ופתולוגיה בילדות*. דביר.
קינן-כהן, נ. (2009, אפריל). "מילים נוגעות-בין פירושי תוכן לפירושי מבנה-מעטפת".
הרצאה שניתנה בכנס של איגוד הפסיכולוגיים הקליניים על הגורמים המחיים בפסיכותרפיה.

Frankel, J. (1998). The play's the thing: How essential processes of therapy are seen most clearly in child therapy. *Psychoanalytic Dialogues*, 81,149-187.

Bick, E. (1969). Child analysis today. In: E.B. Bott- Spillus (Ed.), *Melanie Klein today*. Vol.2. (pp. 168-176). Routhledge.

Copolillo, H.P. (1987). *Psychodynamic psychotherapy of children*. International Universities Press.

Altman, N., Briggs, R., Frankel, J., Glensler, L., and Pentone, P. (2002). *Relational child psychotherapy*. New York: Other Press.

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

Ferro, A. (1999). *The Bi-personal Field*. Routhledge.

Winnicott, D.W. (1968). Interpretation in psychoanalysis. In D.W. Winnicott (Ed.), *Psychoanalytic explorations*, 1989. Karnak Books. (pp.207-212).

Warshaw, S.C. (1992). Mutative factors in child psychoanalysis : A comparison of diverse relational perspectives. In N.J. Skolnik, and S.C. Warshaw. (Eds.), *Relational perspectives in psychoanalysis*. (pp.141-173). Hillsdale NJ: Analytic Press.

O'shughnessy, E. (1981). W.R. Bion's theory of thinking and a new technique in child analysis. In: E.B. Bott- Spillus (Ed.), *Melanie Klein today*. Vol 2. (pp. 177-190). Routhledge, 1988

Stern, D.N., [Sander](#) , L.W., [Nahum](#),J.P., [Harrison](#), H.M., [Lyons-Ruth](#), K., Morgan, [A. C.](#), [Bruschweilerstern](#),N., and [Tronick](#), E.Z. (1998). Non-interpretive mechanisms in psychoanalytic theory. The something more than interpretation. *International Journal of Psychoanalysis*,79, 903-921.